

Türk Biyoloji Derneği 14. Faaliyet Devresi
İlmi Toplantı bildiri ve konferansları: 5.
24 Nisan 1963.

ANEMONE NEMOROSA'NIN TÜRKİYEDEKİ YAYILIŞI
(Önbildiri).

ÜBER DIE VERBREITUNG VON ANEMONE NEMOROSA IN DER TÜRKIEI
(Vorläufige Mitteilung).

Doç.Dr. **H Ü S N Ü D E M İ R İ Z**
İstanbul Üniversitesi, Farmakobotanik ve Genetik Kürsüsü

Türkiye florası ve faunası, bu sahada çalışanlar için daha uzun yıllar kolay kolay tükenmeyecek eşsiz bir hazine halindedir. Belki biz, bu konudaki çalışmalarımızın ve bilgimizin eksikliği yüzünden, bu hazineyi kullanmasını bilmeyen zengin mirasyediler halindeyiz. Sözlerime bu biraz garip ifade ile başlamamın sebebi, bu zenginlikten istifade etmesini bilemediğimiz gerçeğini çeşitli fırsatlarda acı acı hissettiğim dolayısıyledir. Bizim tabiatseverler olarak muhtelif memleket meseleleri arasından bizi en çok ilgilendirenler üzerine eğilmemiz lâzımdır. Çevremizdeki bir Yunanistanın, bir Bulgaristanın, Sovyetler Birliğinin, İranın, İrakın, Suriyenin florası az çok bilinmektedir. Buna mukabil biz, İstanbul gibi her vesilede öğündüğümüz en büyük kültür merkezimizin çevresini bile botanik ve zoolojik yönden tanımaz ve tanıtamaz durumdayız. İstanbuldan ve diğer kültür merkezlerimizden uzaklaştıkça, bu eksiklerimiz daha çok ortaya çıkmakta, kendimizi yer yer adeta yeni bir âlem içinde bulmaktayız. Şu veya bu dağın bitki bakımından zengin olduğunu ifade ederken, bu zenginliğin ölçüsünü bile veremeyecek durumdayız. Ne zaman, hangi şartlar altında ve kimin tarafından kurulacağını bilemediğimiz bir "Milli Tabii İlimler Müzesi" ne, bir "Milli Herbaryum" a şiddetle muhtacız.

Bu acı girişten sonra bugün burada üzerinde durmak istediğim bitki, esas itibarile hiç de önemli sayılmıyacak bir *Anemone* (Manisa

lalesi, dağlalesi) türüdür. Bu *Anemone* türünü Orta Avrupada hemen herkes, bu arada her ortaokul öğrencisi tanır.

Bundan iki yıl önce Türkiyenin *Anemone* ve *Pulsatilla* türlerini kritik olarak incelerken, bunlar arasından bilhassa biri, *Anemone nemorosa* birdenbire dikkatimizi çekti (DEMİRİZ 1961: 20-22). Bu türün Türkiyede bulunduğu hususunda literatürde hemen hemen hiç bir bilgi mevcut değildi. Bu esnada Türkiyenin *Anemone*'leri üzerinde duran ve Türkiye florasına vukufu ile tanınmış Dr.DAVIS bile bu türü listesine almamıştı. Belki de bu eksikliğin en önemli sebebini, Trakya florası hakkındaki bilgimizin azlığında arayabiliriz.

Bu hususta en dikkate değer eser, 1936 da HERMANN tarafından yayımlanan "Istranca dağlarının bitki örtüsü" adlı etüddür (HERMANN 1936). Ancak bu eserin son yıllara kadar mevcudu bulunmayışı ve elimize geçmemiş olması dolayısıyla, *Anemone nemorosa*'nın Istranca dağlarında Yumrukçal ve Mayadağı bölgesinde mevcudiyetine işaret edildiğinden haberdar değildik. Bu hususu memleketimiz şartları için bir mazeret olarak göstersek bile, Türkiye florası üzerinde daha geniş ölçüde çalışan Dr.DAVIS ve arkadaşlarının dikkatini çekmemiş olmasını hayretle karşılayabiliriz.

18 Mart 1950 tarihinde Türk Biyoloji Derneği'nin Belgrad ormanına tertipledeği ilk gezide Büyük Bend çevresinden topladığımız bitkiler arasında beyaz çiçekli bir *Anemone* de bulunuyordu. O tarihte bu *Anemone*'nin ne türü, ne de ehemmiyeti hakkında en ufak bilgimiz yoktu. 2 yıl sonra 24 Mart 1953 de aynı bitkiyi aynı çevreden tekrar toplamış bulunuyorduk. Her iki nümune ile de fazla meşgul olmamış ve teşhisini de yapmamıştık.

Belgrad Ormanı florası üzerinde çalışan İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi asistanlarından F.YALTIRIK, 25 Mart 1959 da gene aynı yerden bu türü toplamış ve teşhis edilmek üzere Edinburg Üniversitesine yollamıştı. Edinburg Üniversitesinden I.C.HEDGE bu *Anemone* türünü *Anemone blanda* olarak teşhis etmişti. *Anemone blanda* ile gerek rizom, gerek petal ve involukrum yapısı bakımından ilgisi olmayan bu bitkinin *Anemone nemorosa* olduğu, ilk toplandığı tarihten tam 11 yıl sonra Türkiye *Anemone*'leri üzerinde çalıştığım esnada meydana çıktı (DEMİRİZ 1961: 22).

Anemone nemorosa L. (Şekil: 1) 10-30 cm. yüksekliğinde bir bitkidir. Gövde, toprak altında horizontal sürünür şekilde gelişen uzun bir rizom teşkil eder. Kaide yaprakları üç parçalı; involukrum yaprakları saplı, testere dişlidir. Çiçekler münferit, uzun saplıdır. Tepal 6-8, uzunca yumurta şeklinde, beyaz, bazan dış yüzü hafif pembe-viyole renklidir. Aken sık, yumuşak tüylü; kısa, kıvrık gagalıdır.

Çiçek açma zamanı : Mart - Nisan. Nemli orman altlarında, 50-100 m. ye kadar yükselir.

Anemone cinsinin sistematığı ve coğrafi yayılışı üzerinde çalışmış olan ULBRİCH, *Anemone nemorosa*'nın üç alttürünü tefrik etmektedir (ULBRICH 1905: 223-227):

1. *Anemone nemorosa* ssp. *europaea*: Bütün Avrupaya yayılmıştır (Şekil: 2 a).
2. *Anemone nemorosa* ssp. *amurensis*: Kuzeydoğu Asyada Amur bölgesinde yayılmıştır (Şekil: 2 b).
3. *Anemone nemorosa* ssp. *americana*: Kuzey Amerikada yayılmıştır (Şekil: 2 c).

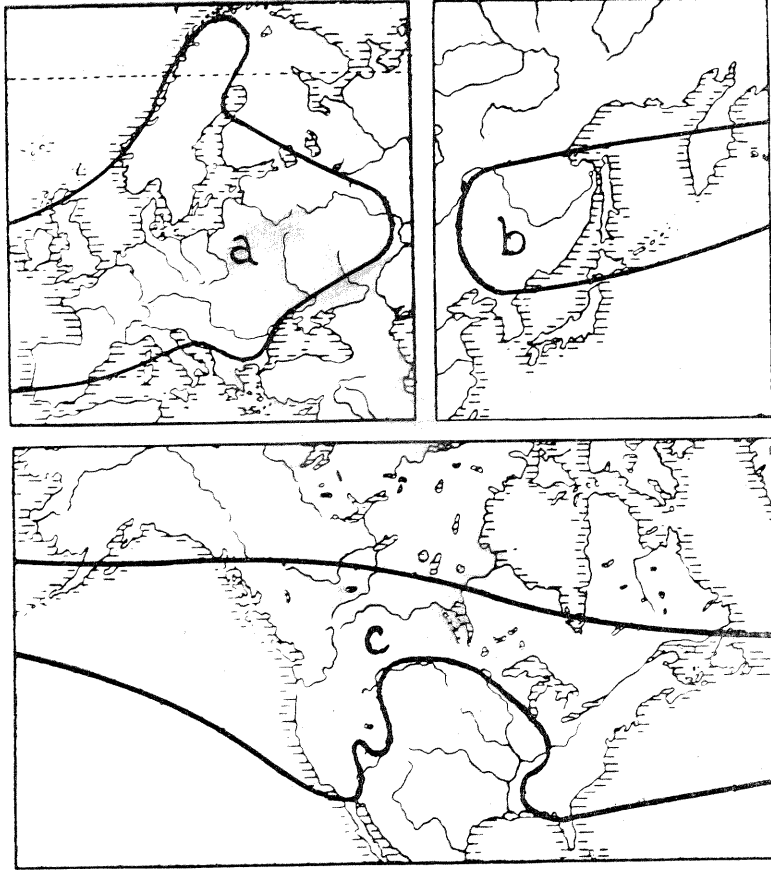
Anemone nemorosa'ya bütün Avrupada bilhassa hümüslü, nemli orman altlarında rastlanır. Balkanlarda Karadeniz batısına kadar sokulmuştur. Kafkasyada mevcut değildir. STOJANOV ve STEFANOV (1948: 450), VLEV, GANÇEV ve VELÇEV (1960: 324) Bulgaristan florasında zikretmektedirler. Trakyada, Türkiye toprakları içinde bulunduğu HERMANN (1936: 39-40) tarafından kısaca temas olunmaktadır.

Anemone nemorosa'nın İstanbulda mevcut olduğuna dair floristik - sistematik yayımlarda hiç bir kayıt yoktur. İstanbul ve bilhassa Belgrad ormanının florası hakkında BORNMÜLLER (1900), RECHİNGER (1938), POST ve POST (1945), BAYTOP (1955) ve KAYACIK (1955) tarafından yapılmış yayımlarda da bu türün adı geçmemektedir. RECHİNGER (1938) in bahsetmiş olmayışı, İstanbul çevresinin florası üzerinde çalışmış olan NEMETZ ve bilhassa AZNAVUR'un da *Anemone nemorosa*'yı toplamamış olduklarını açıkça ifade etmektedir. Böylece F.YALTIRIK ve tarafımızdan toplanmış numuneler ile *Anemone nemorosa* İstanbul florası için yeni bir tür olarak belirmektedir. Şimdiye kadar yapılan incelemeler, bu türün



Şekil 1 : **Anemone nemorosa**. İstanbul: Kemerburgaz-Bahçeköy, 3 km. Belgrad ormanı. 18.3.1962. H.DEMİRİZ 4200 (ISTF) [2/3 tab.büy.] (N.DEMİRİZ).

Abb. 1 : **Anemone nemorosa**. İstanbul: Kemerburgaz-Bahçeköy, 3 km. nach Kemerburgaz. Belgrader Wald. 18.3.1961. H.DEMİRİZ 4200 (ISTF) [2/3 nat.Gr.] (N.DEMİRİZ).



Şekil 2 : *Anemone nemorosa*'nın yeryüzündeki yayılış bölgeleri (ULBRICH'den değiştirilerek) :

Abb. 2 : Verbreitungsgebiete von *Anemone nemorosa* (Nach ULBRICH, verändert) :

- a) *Anemone nemorosa* ssp. *europaea*.
- b) *Anemone nemorosa* ssp. *amurensis*.
- c) *Anemone nemorosa* ssp. *americana*.

Belgrad ormanında Kemberburgaz ile Bahçeköy arasında kalan Büyük Bend ve Şeytan Kemerı çevresinde yayıldığını göstermektedir (Şekil: 4 b). Toplanmış olduğu yer bakımından da Balkanların ve Avrupanın en güneydoğu noktası oluşu, ayrıca

Anemone nemorosa'nın bu istikamette nerelere kadar sokulduğunu da ortaya koymaktadır (DEMİRİZ 1961: 22).

İki yıl önceki etüdümüzde Bulgaristan ile İstanbul arasında kalan bölgenin, bilhassa Istranca dağlarının, ayrıca İstanbul boğazı Anadolu tarafının ardında kalan ormanların *Anemone nemorosa* bakımından araştırılmasının enteresan neticeler verebileceğine işaret edilmişti (DEMİRİZ 1961: 22).

1961 yılı ilkbaharında bu hususla ilgili olarak İstanbulda Beykoz, Alemdağı, Taşdelen, Yalova çevresinde ve Bolu ormanlarında yaptığımız araştırmalar neticesiz kalmıştır. 17 Nisan 1962 de Doç.Dr.B.PA-MAY'ın Kırklarelinde Demirköy ormanlarından getirdiği *Anemone nemorosa* numuneleri üzerine, Velika deresinin Velika köyü ile Velika köprüsü arasında kalan kısmını yakından incelemek fırsatını bulduk. Böylece HERMANN (1936: 39-40) ın Yumrukçal ve Mayadağı bölgesine ait doneleri teyit edilmiş oldu (Şekil: 4 a).

5 Mayıs 1962 de Şileye yaptığımız bir gezide, Ömerli - Şile arasında Heciz deresi boyunca yer yer rastladığımız *Anemone nemorosa*'ya ait olması kuvvetle muhtemel yapraklar, bu türün Anadolu yakasında da yayılmış olabileceği hususunda ilk ikazı teşkil etti. Ancak mevsimin gecikmiş olması ve bitkinin çiçeksiz oluşu, bu tarihte kati bir neticeye varmamıza mani oldu.

Nihayet bundan 18 gün önce, 6 Nisan 1963 günü aynı istikamete yaptığımız diğer bir gezide Ömerli - Heciz arasında bu türü çiçekli olarak da toplamış bulunuyoruz (Şekil: 3 ve 4 c). Burası, *Anemone nemorosa*'nın Anadolu'da toplandığı ilk yerdir. Dolayısıyla *Anemone nemorosa* İstanbulun Anadolu yakası için yeni olduğu gibi, Anadolu florası için de tamamen yeni bir türdür.

Anemone nemorosa'nın bu istikamette nerelere kadar sokulduğu henüz belli değildir. Dolayısıyla Kocaeli Yarımadasının Mart-Nisan aylarında kuzey-güney yönde dikkatle taranması lâzımdır.

Halen elimizde mevcut herbaryum materyaline istinat ederek, *Anemone nemorosa*'nın Türkiyedeki yayılışını geçici olarak tespit etmiş bulunuyoruz (Şekil: 4). Bu hususla ilgili araştırmalarımıza devam olunacaktır.

İNCELENEN HERBARYUM NÜMUNELERİ :

1. **Kırklareli**: Demirköy: Istranca ormanları (Şekil: 4 a):
 - Jandarmakule - Velika köprüsü arasındaki kayın meşcereleri. Kuzey yamaçlar, ormanın hafifçe açıldığı kısımlarda. 17.4.1962. B.PAMAY (ISTF).
 - Balaban (Velika) köyü, 1 km. güneyi: Velika deresi kenarı. **Alnus** ve **Carpinus** altında nemli çayır. 27.4.1962. H.DEMİRİZ 4696 (ISTF).
 - Velika - Velika köprüsü, 3-4 km. güneyi: Eskiköprü: Velika deresi. **Fagetum**, **Alnus** ve **Carpinus** altında. 27.4.1962. H.DEMİRİZ 4702 (ISTF).
 - Velika - Velika köprüsü, 5 km.: Velika deresi kenarı. **Alnus** ve **Carpinus** altında, karayosunları arasında. 27.4.1962. H.DEMİRİZ 4706 (ISTF).
 - Velika köprüsü. Nemli çayır. 27.4.1962. H.DEMİRİZ 4712 (ISTF).
 - Velika köprüsü, 2 km. güneyi: Velika deresi. Nemli çayır. 27.4.1962. H.DEMİRİZ 4722 (ISTF).
2. **İstanbul** (Avrupa yakası): Belgrad ormanı (Şekil: 4 b):
 - Ormanda. 18.3.1950. H.DEMİRİZ 109 (ISTF). **İstanbul florası için yeni tür!**
 - Bahçeköy - Kemberburgaz. Ormanaltı. 24.3.1953. H.DEMİRİZ 1268 (ISTF).
 - Büyük Bend civarı. 25.3.1959. F.YALTIRIK (ISTO).
 - Kemberburgaz - Bahçeköy, 3 km. Ormanaltı, su kenarı. 18.3.1961. H.DEMİRİZ 4200 (ISTF) (Şekil: 1).
 - Bahçeköy - Kemberburgaz: Büyük Bend yakını. Ormanaltı 11.4.1961. H.DEMİRİZ 4348 (ISTF).
 - Bahçeköy - Kemberburgaz: Büyük Bend yakını. Ormanaltı. 15.3.1962. H.DEMİRİZ 4655 (ISTF).
 - Kemberburgaz - Bahçeköy 3 km.: Şeytan kemeri. Ormanaltı, su kenarı. 11.4.1963. H.DEMİRİZ 4993 (ISTF)
 - Büyük Bend. Nemli vadi tabanı. 14.4.1963. H.DEMİRİZ 5000 (ISTF).
3. **İstanbul** (Anadolu yakası): Ömerli - Şile (Şekil: 4 c):
 - Üsküdar - Şile yolu, Ömerli - Heciz arası, Üvezli'den 9 km. önce. Dere kenarı. 6.4.1963. H.DEMİRİZ 4978 (ISTF). **İstanbulun Anadolu yakası ve Anadolu florası için yeni tür!** (Şekil: 3).
 - Ömerli - Şile yolu, Heciz'den 1 km. sonra: Heciz deresi kenarı. 6.4.1963. H.DEMİRİZ 4980 (ISTF).



Şekil 3 : *Anemone nemorosa*. İstanbul: Üsküdar - Şile yolu, Ömerli - Heciz arası, Üvezli'den 9 km. önce. 6.4.1963. H.DEMİRİZ 4978 (ISTF) (Foto: S.PAULHARDT).

Abb. 3 : *Anemone nemorosa*. İstanbul: Strase Üsküdar nach Şile, zwischen Ömerli und Heciz, 9 km vor Üvezli, 6.4.1963. H.DEMİRİZ 4978 (ISTF) (Aufnahme: S.PAULHARDT).

ZUSAMMENFASSUNG

Bei der Revision der türkischen *Anemone*-Arten stellten wir fest, dass *Anemone nemorosa*, eine fast in ganz Europa verbreitete Art, in İstanbul westlich vom Bosphorus vorkommt (DEMİRİZ 1961: 20-22). Diese Art wird für das türkische Territorium nur bei HERMANN (1936: 39-40) vom Strandsha-Gebirge (Istranca dağları) ohne irgendeine Bemerkung kurz erwähnt. Seine Angaben wurden durch unsere neuen Funde in Kırklareli bestätigt (Abb. 4 a und Fundortsangaben am Schluss).

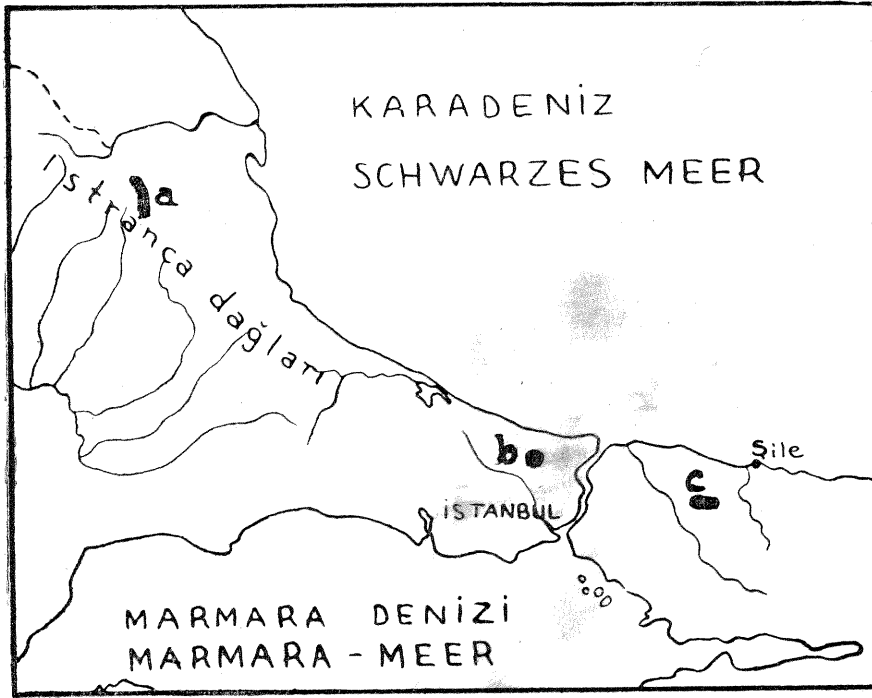
In den Arbeiten von BORNMÜLLER (1900), RECHINGER (1938), POST und POST (1945), BAYTOP (1955) und KAYACIK

(1955) über die Flora der Umgebung von Istanbul und des Belgrader Waldes wird *Anemone nemorosa* nicht angeführt. Auch das Herbar des bekannten Istanbuler Botanikers AZNAVUR (RECHINGER 1938) enthält diese Art nicht. Daher wurde *Anemone nemorosa* in unserer Revision mit der Bemerkung "neu für Istanbul" veröffentlicht (DEMIRIZ 1961) : 22). Dieser Fundort bildet zugleich den südöstlichsten Punkt ihrer Verbreitung in Europa (Abb. 1 und 4 b, sowie Angaben am Schluss).

Seit der Entdeckung dieser Art westlich vom Bosphorus im Belgrader Wald, haben wir den asiatischen Teil von Istanbul in verschiedenen Richtungen nach ihr abgesucht. Vor kurzem hat es uns geglückt, sie auf der Strasse Üsküdar - Şile (Bezirk: Istanbul, asiatischer Teil) am Ufer des Baches Heciz deresi zu sammeln (Abb. 3 und 4 c, sowie Angaben am Schluss). Dieser neue Fundort bildet nun den ersten Punkt ihrer Verbreitung in Anatolien. So ist *Anemone nemorosa* neu für den asiatischen Teil von Istanbul und für die Flora von Anatolien. Wieweit sich nun ihr Areal in Anatolien entlang der Schwarzmeerküste erstreckt, bedarf einer weiteren Untersuchung.

UNTERSUCHTES HERBARMATERIAL

1. K i r k l a r e l i : Demirköy: Istranca Wälder (Abb. 4 a):
 - Jandarmakule - Velika Brücke, Buchenwäldchen. Nördliche Hänge, lichte Stellen im Walde. 17.4.1962. B.PAMAY (ISTF).
 - Balaban (Velika), 1 km südlich des Dorfes: Ufer des Baches Velika deresi. Feuchte Wiese unter *Alnus* und *Carpinus*. 27.4.1962. H.DEMIRIZ 4696 (ISTF).
 - Velika - Velika Brücke, 3-4 km südlich von Velika: Alte Brücke: Velika deresi. *Fagetum*, unter *Alnus* und *Carpinus*. 27.4.1962. H.DEMIRIZ 4702 (ISTF).
 - Velika - Velika Brücke, 5 km nach Velika: Ufer des Velika deresi. Unter *Alnus* und *Carpinus*, zwischen Moosen. 27.4.1962. H.DEMIRIZ 4706 (ISTF).
 - Velika Brücke. Feuchte Wiese. 27.4.1962. H.DEMIRIZ 4712 (ISTF).
 - Velika Brücke, 2 km südlich: Velika deresi. Feuchte Wiese. 27.4.1962. H.DEMIRIZ 4722 (ISTF).



Şekil 4: *Anemone nemorosa*'nın Türkiyedeki yayılışı (Orijinal).

Abb. 4: Verbreitung von *Anemone nemorosa* in der Türkei (Original).

- a) Kırklareli: Demirköy: Velika deresi.
- b) İstanbul: Belgrad ormanı (Belgrader wald).
- c) İstanbul: Ömerli - Şile: Heciz deresi.

2. I s t a n b u l (Europäischer Teil): Belgrader Wald (Abb. 4 b):

- Im Walde. 18.3.1950. H.DEMIRIZ 109 (ISTF). Neu für die Flora von İstanbul!
- Bahçeköy - Kemberburgaz. Unterwuchs. 24.3.1953. H.DEMIRIZ 1268 (ISTF).
- Umgebung der Talsperre Büyük Bend. 25.3.1959. F.YALTIRIK (ISTO).
- Kemberburgaz - Bahçeköy, 3 km nach Kemberburgaz. Unterwuchs am Bachrand. 18.3.1961. H.DEMIRIZ 4200 (ISTF) (Abb. 1).
- Bahçeköy - Kemberburgaz: In der Nähe der Talsperre Büyük Bend. Unterwuchs. 11.4.1961. H.DEMIRIZ 4348 (ISTF).
- Bahçeköy - Kemberburgaz: In der Nähe der Talsperre Büyük Bend Unterwuchs. 15.3.1962. H.DEMIRIZ 4655 (ISTF).
- Kemberburgaz - Bahçeköy, 3 km nach Kemberburgaz: Şeytan kemeri. Unterwuchs am Bachrand. 11.4.1963. H.DEMIRIZ 4993 (ISTF).

- Talsperre Büyük Bend. Feuchte Talsohle. 14.4.1963. H.DEMIRIZ 5000 (ISTF).
- 3. I s t a n b u l (Anatolischer Teil): Ömerli - Şile (Abb. 4 c):
 - Strasse Üsküdar nach Şile, zwischen Ömerli und Heciz, 9 km vor Üvezli. Bachrand. 6.4.1963. H.DEMIRIZ 4978 (ISTF). **Neu für den anatolischen Teil von Istanbul und die Flora von Anatolien!** (Abb. 3).
 - Strasse Ömerli nach Şile, 1 km nach Heciz: Ufer des Baches Heciz deresi. 6.4.1963. H.DEMIRIZ 4980 (ISTF).

L I T E R A T Ü R

1. BAYTOP, A. : 4. Türk Biologi Kongresinin botanik gezileri. - Biologi 5(4): 158-163. 1955.
2. BORNMÜLLER, J. : Ein Maiausflug in den "Wald von Belgrad" bei Constantinopel. - Mitt.Thür.Bot.Ver. N.F.15: 29-35. 1900.
3. DEMİRİZ, H. : Türkiyenin **Anemone** ve **Pulsatilla** türlerine kritik bir bakış. İstanbul, 1961 (Teksir). Almanca özet (Deutsche Zusammenfassung): Kritische Übersicht der **Anemone**- und **Pulsatilla**-Arten der Türkei. - Excerpta Botanica Sect.A 5(5): 480. 1963.
4. HERMANN, F. : Die Pflanzendecke des Strandsha-Gebirges. - Feddes Rep.Beih. 87. 1936.
5. KAYACIK, H. : Belgrad Ormanı florası (The flora of Belgrad Forest). - İst.Üniv.Orman Fak.Derg. Seri A 5(1-2): 77-90. 1955.
6. POST, A. ve POST, B.v.D. (Çeviren: BAŞARMAN, M.): Boğaziçi ve dolayları florası. Fas.1. - İst.Üniv.Fen Fak.Monogr. Tab.İl.K. 7, İstanbul, 1945.
7. RECHINGER, K.H. : Enumeratio Florae Constantinopolitanae. - Feddes Rep.Beih. 98. 1938.
8. STOJANOV, N. ve STEFANOV, B. : Flora na Balgarija. Sofia, 1948.
9. ULBRICH, E. : Über die systematische Gliederung und geographische Verbreitung der Gattung **Anemone** L. - Bot.Jahrb. 37(2-3): 172-334. 1905.
10. VLEV, S., GANÇEV, İ. ve VELÇEV, V. : Eskurzionna flora na Balgarija. Sofia, 1960.